

ПРОЯВИ РИЗИКОВАНОЇ ПОВЕДІНКИ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

THE MANIFESTATION OF RISKY FORMS OF ADOLESCENT STUDENTS IN UKRAINE AND POLAND: THE COMPARATIVE ANALYSIS

У статті здійснено порівняльний аналіз проявів окремих форм ризикованої поведінки 15-літніх юнаків і дівчат України та Польщі на основі регіональних досліджень, проведених у 2016 р. серед учнівської молоді Львівщини (Україна) та мікрорайону Мокотув у Варшаві (Республіка Польща). Серед основних завдань дослідження було: визначити місце і роль інформаційних технологій у структурі вільного часу молоді, зокрема, неконтрольоване перебування в Інтернеті та його наслідки; з'ясувати рівень включеності дітей і молоді у комп'ютерні ігри та їх вплив на стан психічного здоров'я школярів, встановити факти кібернасилля та його наслідки; визначити місце азартних ігор у житті підлітків, а також з'ясувати спільне і відмінне у формах ризикованої поведінки дітей та молоді сусідніх країн. Показано, що проблеми ризикованої поведінки молоді через кібернасилля, гру в азартні ігри, дисфункційне користування Інтернетом є актуальними як для Польщі, так і для України. Встановлено, що в обох країнах хлопці значно більше проводять вільного часу за комп'ютерними та азартними іграми, ніж дівчата, однак дівчата довше перебувають у соціальних мережах, ніж хлопці. Як українські, так і польські дівчата потребують особливих програм і заходів з боку фахівців, оскільки прояви психічного розладу у них трапляються значно частіше, ніж у хлопців. Результати спільних досліджень підтверджують необхідність проведення в Україні спеціальних, інтервенційних заходів з боку батьків, педагогів, працівників соціальних служб, спрямованих на профілактику проблем психосоціального розвитку та ризикованої поведінки дітей та молоді. Запорукою успішного вирішення даних проблем може стати співпраця між науковцями різних країн, обмін їхнім науковим і практичним досвідом.

Ключові слова: учнівська молодь, ризикована поведінка, Інтернет-залежність, кібер-

насилля, азартні ігри, психічне здоров'я, соціальна профілактика.

In the article has been done the comparative analysis of individual's behavior of 15-year-old boys and girls in Ukraine and Poland, based on the regional research conducted in 2016 among the Lviv region students (Ukraine) and Moko-tov region students in Warsaw (Poland). The danger level has been set for the modern youth concerning the information technologies issue, in particular, the uncontrolled access to the Internet and the uncontrolled Internet usage, the computer games and their influence on the adolescents' mental health state; the common and different features in the forms of risky behavior of young people in the neighboring countries, especially those that are thrill-seeking. It has been revealed that in both countries the boys spend almost all their leisure time playing computer games and gambling in comparison with the girls. However, the girls spend more time in social networks than the boys. As the girls are more prone to the manifestations of the mental health disorders than the boys, both, the Ukrainian and the Polish girls need the special programs and approaches implementations carried out by the professionals. The joint research results confirm the necessity of holding special, interventional measures accomplished by the parents, the teachers, and the social workers in Ukraine aimed at preventing the psychosocial development problems and the children and youth risky behavior. The scientists' international cooperation and the process of scientific and practical experience sharing between them may be the key to solving the above-mentioned problems successfully.

Key words: adolescent students, risky behavior, Internet addiction, cyber bullying, gambling, mental health, social prevention.

УДК 316.62-053.6(477+438)
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2019.9.15>

Мірчук І.Л.

к.філос.н.,
доцент кафедри правознавства,
соціології та політології
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка

Постановка проблеми. Світ стає все більш глобалізованим. Одним з проявів цього процесу є те, що багато країн мають подібні проблеми і теми для спільного обговорення в різних сферах. Актуальною проблемою, яка набуває особливої гостроти в цифрову епоху, є проведення вільного часу дітей та молоді. З розвитком сучасних технологій з'являються нові види занять та способів проводити вільний час, які можуть викликати залежність і спричинити різні прояви ризикованої поведінки. Надмірне користування Інтернетом та включеність до азартних ігор, у тому числі і комп'ютерних, кібернасилля, неконтрольоване перебування поза домом і заняття, які несуть загрозу пси-

хічному й фізичному здоров'ю, а подекуди навіть життю, стали новими видами ризикованої поведінки дітей та молоді. Запорукою успішного вирішення даних проблем може стати співпраця між науковцями різних країн, обмін їхнім науковим і практичним досвідом. Такі заходи, як спільні міжнародні науково-дослідні проекти, збір емпіричної інформації та її професійний аналіз, розробка на наукових засадах й фактичних даних програм з профілактики ризикованої поведінки дітей та молоді, можуть сприяти розв'язанню спільних проблем, що несуть загрозу психічному і фізичному здоров'ю сучасної молоді у глобалізованому світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останніх десятиліть з'явилася значна кількість вітчизняних та закордонних наукових розвідок, присвячених проблемам молоді, її стилю життя, дозвіллю, а також проявам ризикованої поведінки. Значний внесок у вивчення суб'єктності молоді у суспільстві ризику здійснили українські науковці О. Дейнеко та Л. Сокурянська [6], ціннісні детермінації дозвіллевих практик молоді досліджувала С. Щудло [11]. Варто відмітити наукові розвідки польських вчених, зокрема, Д. Беховська досліджує місце і роль інформаційних технологій у житті сучасної молоді [1], біхевіоральним проблемам присвячені наукові розвідки К. Бобровського [2], стиль життя та ризиковану поведінку молоді досліджує К. Осташевський [10]. Доречно згадати дослідження чеських соціологів Данебак К., Бжерельд К., Махаскової Н. та інших, присвячене проблемам кібернасилля та його наслідкам [4].

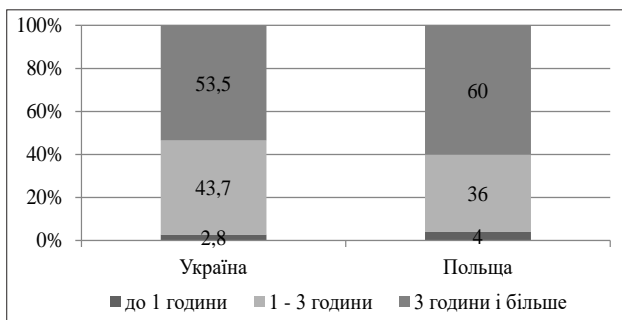
У соціально-демографічній структурі суспільства, на думку науковців О. Дейнеко та Л. Сокурянської, молоді є найбільш ризикованою групою, яка гостро відчуває на собі вплив суспільних ризиків: освітніх, професійних, ідентифікаційних тощо [5, с. 13]. Тому сьогодні постає необхідність у дослідженнях не тільки соціальних, а й психологічних чинників ризикованої поведінки молоді. Вагомий внесок у цій сфері здійснили польські науковці. Мокотовські дослідження (Варшава), п'ять дослідницьких хвиль якого були проведені науковцями Варшавського Інституту психіатрії та неврології під керівництвом професора Криштофа Осташевського серед 15-літньої молоді, починаючи з 2004 року (2004, 2008, 2012, 2016), мали на меті проаналізувати психосоціальні чинники ризикованої поведінки та проблем, а також формування емпіричних засад для формування рекомендацій для профілактики [8, с. 7]. Успішні наукові дослідження у цій сфері та бажання польських колег поширювати свій досвід дали змогу провести в Україні у листопаді – грудні 2016 року соціологічне дослідження «Соціальне здоров'я та ризику стилю життя учнівської молоді Львівщини», яке було здійснене науковцями Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка та Національного університету «Львівська політехніка» (координатор проекту з українського боку проф. С. Щудло) за ініціативи Державної агенції розв'язання алкогольних проблем (PARPA) і Благодійного фонду «Карітас» Самбірсько-Дрогобицької єпархії УГКЦ. Організаційну та наукову підтримку в

якісному проведенні соціологічного дослідження здійснили доктор К. Окуліч-Козарин та професор К. Осташевський. За основу було взято інструментарій Мокотовського дослідження. Опитування проводилося методом групового аудиторного анонімного анкетування учнів 9-х класів загальноосвітніх шкіл Львівщини (Львова, Дрогобича та сіл Дрогобицького району). Була сформована двоступенева випадкова вибірка, обсяг якої становив 1 801 особу (у Львові опитано 1 246 респондентів, Дрогобичі – 307, селах Дрогобицького району – 248 респондентів). Основними трендами дослідження стали вживання психоактивних речовин, прояви окремих психічних проблем, стиль життя та поширення ризикованої поведінки учнівської молоді у великому і середньому містах, а також у сільській місцевості. Наше дослідження дозволяє не тільки оцінити ситуацію у західному регіоні України, а й порівняти її зі станом цих проблем у сусідній Польщі.

Постановка завдання. На основі результатів соціологічного дослідження «Соціальне здоров'я та ризику стилю життя учнівської молоді Львівщини» та Мокотовського дослідження (2016) здійснити порівняльний аналіз проявів окремих форм ризикованої поведінки 15-літньої молоді Львівщини та Польщі (Варшава). Зокрема, у ряді завдань нашої розвідки виокремлюємо наступні проблеми: місце і роль інформаційних технологій у структурі вільного часу підлітків, кібернасилля, включеність школярів у ігри on line, азартні ігри та їх вплив на психічне здоров'я молоді.

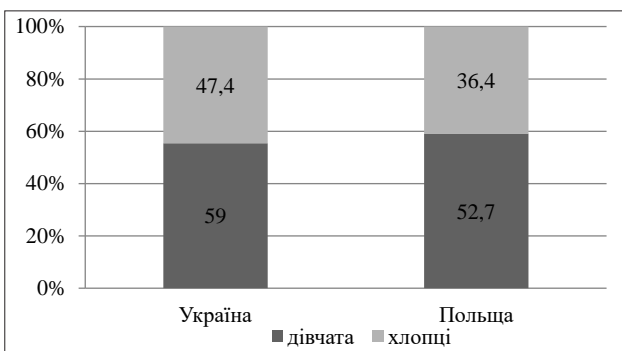
Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна молоді є активним учасником цифрової революції та глобалізації. Маючи вільний доступ до Інтернету, молоді набула нових форм проведення вільного часу, які нерозривно пов'язані з інформаційними технологіями. Водночас психологи й психіатри все частіше стали заявляти про загрозу залежності молоді від комп'ютера й Інтернету, фіксуючи прояви нових видів ризикованої поведінки молоді, пов'язаних з поширенням інформаційних технологій.

Для вимірювання часу, який молоді люди проводять в Інтернеті, й визначення його місця у житті учнівської молоді, ми обрали таку шкалу: до 1 години, 1–3 години, 3 години і більше на день (Рис. 1. та 2). Обґрунтування такої шкали опирається на переконання польських вчених, які вважають, що перебування в Інтернеті понад три години на день може становити загрозу психічному здоров'ю дітей та молоді [1, с. 121].

Рис. 1. Час, проведений молоддю в Інтернеті протягом дня, %

Джерело: укладено автором за [9, с. 141], Д. Беховська [2, с. 121]

Рис. 2. Час, проведений молоддю в Інтернеті понад 3 години протягом дня залежно від статі, %

Джерело: укладено автором за [9, с. 141], К. Окулич-Козарин [8, с. 201]

Як засвідчують результати дослідження, тільки 2,8% українських і 4% польських школярів проводять в Інтернеті менше ніж годину щоденно [2, с. 141]. 43,7% українських підлітків і 36% польських перебувають у соціальних мережах від 1 до 3 годин [2, с. 141], а понад 3 години щоденно, відповідно: 53,5% і 60% [8]. Отже, в обох країнах понад 90% 15-літніх дівчат і хлопців користуються Інтернетом в середньому понад годину протягом дня. Щодо статевого розрізу, то як в Україні, так і в Польщі значно більше дівчат, ніж хлопців проводять свій вільний час, серфінгують в Інтернеті понад три години щоденно.

Безумовно, соціальні мережі можна використовувати по-різному: підвищення культурного й інтелектуального рівня, навчання, знайомство з новими людьми, комунікація, ігри тощо. Однією з найпоширеніших розваг підлітків у вільний час є ігри з використанням комп'ютера або інших гаджетів. Припускаємо, що бажання відчувати себе героєм чи переможцем хоча б у віртуальному світі спонукає дітей та підлітків до цього виду заняття. За результати Мокотовського дослідження, 55% 15-літніх школярів грають у комп'ютерні ігри понад

дві години щоденно [10, с. 103], що втричі більше, ніж українські – 17,6%. Як бачимо, польська молодь значно більше, ніж українська, включена в ігри онлайн. У гендерному розрізі бачимо, що втричі менше дівчат грає в комп'ютерні ігри, ніж хлопці, хоча вони проводять значно більше часу в Інтернет-мережі. На нашу думку, неконтрольована включеність школярів у онлайн-ігри може спричинити патологічну залежність й психічні розлади. Погоджуємося з думкою польської дослідниці М. Дептули, яка вважає, що в такій ситуації «допомогти уникнути дисфункції може інтервенція дорослих (батьків, педагогів)» [5, с. 19].

З поширенням інформаційно-комунікаційних технологій з'явилася ще одна нова форма ризикованої поведінки дітей та молоді – кібернасилля. Результати опитування показують, що принаймні раз у житті зазнавали кібернасилля майже 22,7% українських школярів [11, с. 22] і 21,2% польських [3, с. 69]. Найчастіше прояв кібернасилля мав одноразовий характер, але 1,3% українських [11, с. 22] і 3% польських школярів [3, с. 68] пережили цей досвід понад чотири рази і більше. Особливістю кібернасилля є те, що воно може викликати психосоціальні проблеми: занижену самооцінку, комплекс неповноцінності, відсторонення від спілкування з однолітками, самотність, трижожність; ризиковану поведінку – схильність до правопорушень, формування залежності від психоактивних речовин, суїцидальні наміри тощо. На думку чеських дослідниць К. Данебак, К. Бжерельд, Н. Махаскової, А. Севчікової, І. Дедкової, основними перешкодами у вирішенні вказаної проблеми є те, що більшість жертв кібернасилля не розповідають про свої проблеми дорослим [4, с. 121]. У зв'язку з цим очевидно є потреба у розвитку професійних програм, спрямованих на популяризацію психічного здоров'я, способів подолати стрес, уникнення депресії і самогубства серед молоді.

Свідченням актуальності та гостроти цієї проблеми є увага держави, яка знайшла своє відображення у схваленні Кабінетом Міністрів України у 2017 р. «Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року» [7]. Зокрема, в Концепції зазначено: «Розвиток системи популяризації психічного здоров'я та профілактики психічних розладів планується за рахунок проведення заходів, які спрямовані на зміцнення інституту сім'ї, підвищення психологічної компетентності педагогів, батьків або осіб, що їх замінюють, з питань збереження психічного здоров'я дітей; здійснення психологами закладів освіти моніторингу ознак, тенденцій, ризиків суїцидальної поведінки та проведення корекційно-відновлювальної роботи з учнями щодо підтримки їх психоемоційного здоров'я» [7].

Таблиця 1

Азартні ігри протягом останніх 12-ти місяців залежно від статі, %

Україна									
Протягом останніх 12-ти місяців(відсотки респондентів), %									
	Кількість респондентів	Які-небудь форми азарту	Гра на автоматах	ЛОТО або інші лотереї	Букмекерські контори	Гра на гроші в карти	Телевізійні конкурси оплачувані через телефон	Інші форми	Проблеми, пов'язані з азартом
Дівчата	860	21,5	14,9	6,3	1,8	7,4	5,2	3,0	4,4
Хлопці	868	35,0	8,8	7,9	11,3	15,0	6,7	10,0	4,0
Разом	1728	28,4	11,9	7,1	6,6	11,2	5,9	6,5	4,2
Польща									
Дівчата	342	26,9	5,8	19,3	2,6	5,8	1,7	2,0	2,3
Хлопці	374	45,3	9,9	22,8	15,0	20,5	3,8	13,4	4,0
Разом	717	36,4	7,9	21,1	9,1	13,5	2,8	7,9	3,2

Джерело: укладено автором за [9, с. 70], К. Бобровський [3, с. 70]

Формулювання таких завдань у Концепції свідчить про стурбованість державних структур цією проблемою та бажання її вирішити.

Проведення вільного часу молоддю за азартними іграми, на думку польського науковця К. Осташевського, є «проявом біхевіоральних проблем» [9, с. 10], які також можуть привести до залежності і становити загрозу психічному здоров'ю дітей, особливо у період їх дорослішання. Ми намагалися з'ясувати, яке місце у структурі вільного часу учнів займає цей вид заняття, та чи виникали проблеми з батьками, друзями, у школі, пов'язані з азартом (Табл. 1).

Порівняльний аналіз результатів засвідчив, що понад третина польських (36,4%) і майже третина українських підлітків (28,4%) мали досвід деяких форм азарту протягом останнього року. Польські школярі надають перевагу грі в лото або іншій лотереї – 21,1%, українські – гральним автоматам – 11,9%. Популярними серед хлопців в обох країнах є гра в азартні ігри на гроші. На це вказали 15% українських і 20,5% польських школярів. Менш популярною серед польської молоді є участь у телевізійних конкурсах, оплачуваних через телефон 2,8% і 5,9% українських школярів. Відчували проблеми, пов'язані з азартом 4,2% українських і 3,2% польських 15-літніх учасників досліджень. У статевому розрізі бачимо, що удвічі більше українських дівчат, порівняно з польськими, відчували проблеми, пов'язані з азартом 4,4% і 2,3% респондентів. У хлопців ці показники є однаковими і становлять 4%. Як бачимо, азарт також став невіддільною частиною дозвіллевих практик сучасної молоді, і якщо потреба у відчутті азарту зростає, то вже може йтися навіть про своєрідну залежність.

Висновки з проведеного дослідження.

Підсумовуючи, варто зазначити, що представлений порівняльний аналіз результатів Мокотовського дослідження та соціологічного дослідження, проведеного серед молоді Львівщини, дав можливість побачити спільний характер молодіжних проблем, які існують як в Україні, так і в Польщі. Сьогодні ці проблеми пов'язані з культурою користування інформаційно-комунікаційними технологіями та процесами глобалізації, які проникають у всі сфери життя сучасного суспільства, у тому числі і в структуру вільного часу молоді. На жаль, з огляду на вік респондентів, деякі сучасні форми дозвілля можуть привести до нових форм ризикованої поведінки і спричинити загрозу соціальному, психічному здоров'ю підлітків. Започаткування в Україні моніторингу щодо вивчення проблем соціального здоров'я дітей і молоді, може стати для науковців, педагогів, працівників соціальних служб основою для оцінки реальної ситуації та розробки нових програм з профілактики ризикованої поведінки, які базуються на гуманістичних цінностях в умовах цифрового суспільства.

Порівняльний аналіз результатів досліджень в Україні та Польщі дозволяє нам стверджувати, що збільшення таких проявів ризикованої поведінки, як дисфункційне користування Інтернетом, включеність у комп'ютерні ігри, кібернасилля й азартні ігри, мають місце в обох країнах. Варто зазначити, що українські і польські дівчата потребують особливих програм і заходів з боку фахівців, оскільки прояви психічного розладу у них трапляються значно частіше, ніж у хлопців.

Отже, результати спільних досліджень підтверджують необхідність проведення в Україні спеціальних, інтервенційних заходів з боку

батьків, педагогів, працівників соціальних служб, спрямованих на профілактику проблем психосоціального розвитку та ризикованої поведінки дітей та молоді, а також можливість спеціалізованої допомоги психологів, психіатрів у запобіганні стресам, депресіям, суїциду, кібернасиллю та вживанню психоактивних речовин.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Biechowska, D. Dysfunkcyjne korzystanie z Internetu. Monitorowanie zachowań ryzykownych i problemów zdrowia psychicznego młodzieży. *Badania mokotowskie 2012* / red. nauk. K. Ostaszewski. Warszawa : Instytut Psychiatrii i Neurologii w Warszawie, 2013. S. 120–127.
2. Biechowska D. Wzory korzystania z Internetu. Monitorowanie zachowań ryzykownych, zachowań nałogowych i problemów zdrowia psychicznego 15-letniej młodzieży. *Badania mokotowskie 2016* / red. nauk. K. Ostaszewski. Warszawa : Instytut Psychiatrii i Neurologii, 2017. S. 117–128.
3. Bobrowski K. Symptomy zaburzen zdrowia psychicznego. Monitorowanie zachowań ryzykownych, zachowań nałogowych i problemów zdrowia psychicznego 15-letniej młodzieży. *Badania mokotowskie 2016* / red. nauk. K. Ostaszewski. Warszawa : Instytut Psychiatrii i Neurologii, 2017. S. 55–76.
4. Daneback K., Bjereld Y., Machackova N., Sevcikova A., Dedkova L. Bullied online but not telling anyone: what are the reasons for not disclosing cybervictimization? *Digital Yours and Their Ways of Learning. Studia Paedagogica. Masaryk University Faculty of Arts*, 2018. Vol. 23. N. 4. P. 119–128.
5. Дептула М., Поторська А., Борших Ш. Рання профілактика проблем психосоціального розвитку і ризикованої поведінки дітей та молоді. Бидгощ : Університет Казимира Великого в Бидгощі, 2019. 158 с.
6. Дейнеко О., Сокурская Л. Студентство у суспільстві ризику: чинники актуалізації соціальної суб'єктності. *Молодіжна політика: проблеми та перспективи* / за ред. С. Щудло, П. Длугоша. Дрогобич – Жешув, 2015. С. 10–20.
7. Концепція розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року / Кабінет Міністрів України. Розпорядження від 27 грудня 2017 р. № 1018-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1018-2017-%D1%80> (дата звернення: 18.06.2019).
8. Okulicz-Kozaryn K., Shchudlo S., Herasym H. i in. Mental Health and Risk Behaviors Among West Ukrainian Adolescents. *Book of abstracts. 9th International Conference of the Faculty of Education and Rehabilitation Sciences. (17–19 May 2017., University of Zagreb). Zagreb, 2017. P. 201.*
9. Ostaszewski K., Okulicz-Kozaryn K., Shchudlo S., Mirchuk I. i in. Monitorowanie zachowań ryzykownych, zachowań nałogowych i problemów zdrowia psychicznego 15-letniej młodzieży. *Badania mokotowskie 2004–2016. Badania ukraińskie, obwód lwowski 2016. Warszawa : Instytut Psychiatrii i Neurologii w Warszawie, 2017. 157 s.*
10. Ostaszewski K. Sposoby spędzania czasu wolnego. Monitorowanie zachowań ryzykownych, zachowań nałogowych i problemów zdrowia psychicznego 15-letniej młodzieży. *Badania mokotowskie 2016* / red. nauk. K. Ostaszewski. Warszawa : Instytut Psychiatrii i Neurologii, 2017. S. 97–116.
11. Щудло С.А. Психічне здоров'я та ризикована поведінка 15-літньої молоді Львівщини. *Молодь у Центральній та Східній Європі. 2017. № 2 (8). С. 7–26.* URL: <http://www.youthjournal.eu/Youth20Journal208.pdf>. (дата звернення: 19.06.2019).